

فصلنامه ژئوپلیتیک - سال بیستم، شماره اول، بهار ۱۴۰۳ Scopus

صص ۲۱۴-۲۰۵

مفاهیم، اصول و ابعاد پیشرفت دریا محور

دکتر منوچهر فرج‌زاده* - استاد دانشگاه تربیت مدرس، عضو اندیشکده

آمایش بنیادین مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۹

<https://doi.org/10.22034/igq.2024.431518.1823>

چکیده

ایران با داشتن سواحل گسترده در شمال و جنوب کشور دارای ظرفیت استفاده از سواحل زیادی است و از این رو به نظر می‌رسد که لازم است در نظام تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی کشور مورد توجه جدی قرار گیرد. بنا به دلایل مختلف در طی سالیان متمادی استفاده از ظرفیت سواحل و دریا در برنامه‌ریزی‌های کشور به‌عنوان محور تلقی نشده است. در مقاله حاضر سعی گردیده ضمن تبیین دریا پایه‌گی یا پیشرفت دریا محور ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی آن بررسی شود و راهکارهای لحاظ نمودن ابعاد فوق در برنامه‌ریزی کلان کشور تبیین شود. برای تدوین ابعاد مختلف ضرورت‌های لازم در دنیا بررسی شده و با توجه به تجربه‌های جهانی و ویژگی‌های جغرافیایی کشور موارد فوق‌الذکر تشریح گردیده است. نتیجه بررسی نشان می‌دهد مفهوم دریا محور با جهت‌گیری کلیه فعالیت کشور در راستای بهره‌گیری از امکانات ترکیبی خشکی و دریا می‌تواند تحقق یابد. در کل می‌توان گفت در نظر گرفتن ابعاد فوق‌الذکر نه تنها به‌عنوان یک الزام طرح می‌شود بلکه توجه به آنها در پیشرفت کشور اجتناب‌ناپذیر است.

واژه‌های کلیدی: پیشرفت دریا محور، سواحل ایران، توسعه و پیشرفت کشور.

۱. مقدمه

مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد که حدود یک‌سوم جمعیت دنیا در سواحل دریاها و اقیانوس‌ها زندگی می‌کنند (Koltat, 1999). علاوه بر اهمیت سواحل در اسکان جمعیت آنها از نظر اقتصادی بسیار قابل توجه هستند و اقتصاد دریا یکی از ابعاد مهم اقتصادی کشورهایی است که در سواحل دریاها و اقیانوس‌ها هستند (Stopford, 2009). همچنین عوامل جغرافیایی و سرزمینی نقش تعیین‌کننده در قدرت دریایی کشورها دارند (Al-Havirdi Zadeh, 2018). مطالعات بیانگر این است که قدرت دریایی از ۷ عامل مهم شامل عوامل جغرافیایی و سرزمینی؛ ژئوپلیتیکی؛ انسانی و اجتماعی؛ اقتصادی و صنعتی؛ نظامی، سیاسی و نهادی؛ تکنولوژیک و فناوری اطلاعات شکل می‌گیرد (Al-Havirdi Zadeh, 2022). از ابعاد نظامی نیز قدرت دریایی تابعی از نیروهای دریایی است (Amiri, 2019) که آن هم برگرفته از سامانه‌های دریا محور در کشورهای دارای سواحل و دریاها است. برخورداری از قابلیت‌های دریایی و دریانوردی می‌تواند شاخص مهمی در ارزیابی توان ژئوپلیتیکی باشد (Hawang, 2008).

طول سواحل ایران حدود ۵۸۰۰ کیلومتر است که ۹۰۰ کیلومتر آن متعلق به سواحل شمال کشور است که در سه استان گیلان، مازندران و گلستان توزیع شده است. طول سواحل جنوب کشور حدود ۴۹۰۰ کیلومتر با احتساب سواحل جزایر است که در چهار استان خوزستان، بوشهر، هرمزگان و سیستان و بلوچستان گسترش یافته است (Khaniki Ali, 2004). هر یک از سواحل کشور دارای منابع و قابلیت‌های مختلفی هستند که کارکردهای متفاوتی را در سطح ملی و منطقه‌ای دارا هستند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که هر قدر از سواحل به داخل کشور پیش می‌رویم از کارکردهای دریا و سواحل به کاسته شده و اصطلاحاً رنگ و بوی خشکی بیشتر می‌شود. وجود نعمت سواحل گسترده در شمال و جنوب کشور امکان بسیار مناسبی برای توسعه فعالیت‌ها در کشور قرار داده است که آن‌طور که باید مورد توجه جدی قرار نگرفته است و نتوانسته ارتباط مناسبی را با توسعه کشور برقرار نماید. هدف از این مقاله این است که بتواند ضمن تبیین مفاهیم مورد نظر در پیشرفت دریا محور بتوان ابعاد آن را در کشور تبیین نماید.

۲. مفاهیم پیشرفت دریا پایه

مفهوم پیشرفت: واژگان مختلفی برای بیان توسعه و پیشرفت مورد استفاده قرار گرفته است. لغت نامه کمبریج توسعه را به معنای فرآیندی که در آن اشخاص یا موضوعات رشد یافته و یا تغییر پیدا می‌کنند تا پیشرفته‌تر شوند تعریف می‌کنند. در مقابل پیشرفت به معنای حرکت به سوی یک شرایط اصلاح شده و یا توسعه یافته تلقی می‌شود (Cambridge Dictionary, 2023). از زمان شکل‌گیری الگوی اسلامی ایران پیشرفت به جای استفاده از واژه توسعه از مفهوم پیشرفت استفاده گردیده است؛ هرچند هر دوی این واژگان و واژگان مشابه برای ارتقاء سطح زندگی مردم با شیوه‌های مختلف استفاده می‌شود ولی تفاوت عمده‌ای که پیشرفت با مفهوم توسعه دارد لحاظ نمودن رشد مادی در کنار رشد معنوی است که از این طریق بسترهای شکوفایی استعدادها در مناطق جغرافیایی کشور فراهم نماید. در کل توسعه حرکت به سوی بهبودی و تغییر شرایط از وضع کنونی به شرایطی مطلوب‌تر تلقی می‌شود (Kalantari and Abdulzadeh, 2013).

مفهوم توسعه پایدار: این مفهوم زمانی مطرح گردید که پس از پایان جنگ جهانی کشورهای مختلف درصدد انجام اقداماتی برای رشد اقتصادی را مدنظر قرار دادند که باعث گردید ضمن توجه به یک بعد خاص از توسعه یعنی جنبه اقتصادی بقیه ابعاد توسعه مانند توسعه اجتماعی و توسعه انسانی به طور نسبی از وضعیت نامتعادلی برخوردار گردند. از طرفی نیز بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی تجدیدنپذیر این سؤال را مطرح نمود که اتمام و زوال آنها مشکلات جدی را برای نسل‌های بعدی ایجاد خواهد کرد (Klarin, 2018). از این رو رویکرد توسعه پایدار مطرح گردید که در آن ضمن توجه به همه ابعاد توسعه به پایداری منابع به‌منظور نگهداری آنها برای نسل‌های آینده مدنظر قرار گیرد. این رویکرد در حال حاضر به‌عنوان یکی از رویکردهای غالب در برنامه‌ریزی‌های توسعه در کشورها محسوب می‌شود.

مفهوم پیشرفت دریا پایه یا دریا محور: توسعه نامتوازن از مشکلات اصلی کشور محسوب می‌شود. نگاهی به ابعاد مختلف پیشرفت کشور نشان می‌دهد همه مکان‌های کشور به‌صورت یکسان توسعه نیافته است. طور مثال تقریباً در میان حدود ۱۲۰۰ شهر موجود در کشور فقط در ده شهر امکانات موردنیاز یک زندگی فراهم گردیده است و بقیه شهرها از امکانات موردنظر

بی‌بهره مانده‌اند. در این میان شهرهای موجود در سواحل شمالی و جنوبی کشور از گسترشی که شهرهای مستقر در درون کشور مانند تهران، مشهد، اصفهان، تبریز، شیراز و ... به طور نسبی شهرهای ساحلی کشور از امکانات بی‌بهره بوده و پیشرفت کمتری داشته‌اند. مقایسه شهرهایی مانند بوشهر با شهرهای نزدیک مانند شیراز بیانگر تفاوت چندین برابری بین این دو شهر است. این تفاوت‌ها از نظر ابعاد اقتصادی، استقرار صنایع، گردشگری، استقرار جمعیت و ده‌ها موضوع دیگر قابل مطالعه است و تفاوت‌های معنی‌دار را بین این دو شهر نشان می‌دهد. در پیشرفت دریا پایه آنچه اهمیت پیدا می‌کند این است که شهرهای ساحلی مانند اغلب مناطق دنیا از بالاترین جایگاه برخوردار باشند. دلایل این عقب‌ماندگی می‌تواند به عوامل مختلفی مربوط باشد که با شناسایی آنها بتوان جبران عقب‌ماندگی گذشته را کرد. علاوه بر توسعه شهری و شهرها تبیین ابعاد پیشرفت دریا پایه می‌توان ابعاد جمعیتی را ذکر کرد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در پیشرفت دریا پایه سواحل باید جزو پرجمعیت‌ترین مناطق کشور باشند که متأسفانه به دلیل اتخاذ سیاست‌های نادرست این اتفاق نیفتاده است و حتی در سواحل شمالی که به طور نسبی از میزان پیشرفت بیشتری برخوردار است نتوانسته جمعیت زیادی را به خود جلب نماید. بر اساس مطالب فوق باید گفت که هنگامی که از پیشرفت دریا محور صحبت می‌شود انتظار این است که سواحل از جایگاه ویژه‌ای داشته باشند چرا که سواحل از امکانات و قابلیت‌های زیادی برخوردار هستند و تاکنون مورد توجه جدی قرار گرفته‌اند.

۳. اصول پیشرفت دریا پایه

برای شروع برنامه‌ریزی پیشرفت دریا پایه می‌توان اصولی را در نظر گرفت که این اصول در شرایط زمانی مختلف می‌تواند به طور یکسان و یا با تغییرات اندک مورد توجه قرار گیرد. اصول مذکور می‌تواند آن‌طور که در چارچوب برنامه‌ریزی منطقه‌ای استفاده می‌شود مطرح گردد (14). (Ruknuddin Eftekhari and et al, 2013). برخی از مهم‌ترین اصول مرتبط می‌تواند موارد زیر را شامل شود:

منطقه‌بندی: شناسایی واحدهای مختلف برنامه‌ریزی کمک می‌کند بتوان با مشخصات مختلف آنها نحوه برنامه‌ریزی آنها را تعیین نمود (Ramieri and et al, 2024). مقیاس این نوع طبقه‌بندی

ارتباط مستقیم با اهداف برنامه‌ریزی خواهد داشت. برای مثال دو واحد اصلی برنامه‌ریزی سواحل شمال و جنوب کشور را می‌توان به‌عنوان واحدهای کلان برنامه‌ریزی مشخص نمود و روابط آن را با واحدهای برنامه‌ریزی خشکی مشخص نمود و در صورت نیاز به برقراری روابط نزدیک‌تر و یکپارچه نمودن آن اقدام نمود.

داشتن چشم‌انداز و رسالت: غالباً در برنامه‌ریزی‌های صورت‌گرفته افق‌های متصور در نظر گرفته می‌شود و برای رسیدن به این افق‌ها برنامه‌ریزی‌های لازم صورت می‌گیرد. در پیشرفت دریا محور نیز اگر هدف این است که جایگاه سواحل را در برنامه‌ریزی‌های ارتقا داده شود لازم است چشم‌اندازها طراحی شوند. چشم‌اندازها می‌تواند ابعاد مختلفی از برنامه‌ریزی لحاظ کردن سواحل را دربر می‌گیرد. از جمله چشم‌اندازهای مهم می‌تواند به داشتن برنامه‌ریزی کلان کشور در جهت ارتقاء سواحل اشاره نمود که می‌تواند در افق برنامه‌ریزی تحقق پیدا کند. تهیه رسالت هم در این چارچوب می‌تواند مدنظر قرار گرفته و مأموریت اصلی و مهم را در این زمینه مشخص و تعیین نماید.

برنامه‌ریزی راهبردی: داشتن یک برنامه‌ریزی راهبردی از اصول مهم هر برنامه‌ریزی است که خطوط اصلی برنامه‌ریزی را مشخص می‌نماید. در برابر برنامه‌ریزی راهبردی می‌توان برنامه‌ریزی جزئی‌نگر را طرح نمود که در پیشرفت دریا محور آنچه دارای اهمیت است تدوین برنامه‌ریزی کلان در قالب سیاست‌های مختلف است که به‌عنوان اصول برشمرده می‌شود.

برنامه‌ریزی عملیاتی: در سطح پایین‌تر از برنامه‌ریزی راهبردی تهیه برنامه‌ریزی عملیاتی می‌تواند نقشه راه رسیدن به برنامه‌های کلان را تصویرسازی نماید. در ادامه این برنامه‌ریزی عملیاتی می‌تواند به قسمت‌های مختلفی تفکیک شود و وظایف دستگاه‌های مختلف را در هر زمینه مشخص نماید.

نگرش سامانمند: مفهوم نگرش سامانمند یا اندام وار که به‌عنوان یک اصل مهم تلقی می‌شود این است که در جایگاه برنامه‌ریزی هر یک از اجزاء مورد مطالعه به‌صورت یک واحد مجزا مطالعه شده و در ادامه فرایند کار نحوه ترکیب، ارتباط و وزن واحدهای مجزا با یکدیگر مشخص شده تا در نهایت یک شالوده کلی حاصل شود که ضمن در نظر گرفتن اجزاء مختلف با اهداف

خاص و مشخص، هدف غایی از سامانه را تعیین نماید. در پیشرفت دریا محور شناسایی و در نظر گرفتن هر یک از اجزا برنامه‌ریزی می‌تواند با نگرش سامانه‌ای حلال بسیاری از مشکلات باشد، چرا که قادر است واحدهای مختلف را مشخص و راهکارهای لحاظ نمودن آنها را در برنامه‌ریزی کلان مشخص نماید.

۴. ابعاد پیشرفت دریا پایه

ابعاد اقتصادی: مناطق ساحلی تقریباً در همه نقاط دنیا به‌عنوان کانون و قطب اقتصادی محسوب می‌شود. وجود فعالیت‌های تجاری و بازرگانی برای انتقال مسافر و کالا، وجود بندرها نفتی متعدد برای واردات و صادرات محصولات نفتی و گازی در کنار فعالیت‌های گردشگری از مهم‌ترین بنیان‌های اقتصادی این مناطق است. به همین دلیل بیشتر تولید ناخالص داخلی کشور از مناطق ساحلی و فعالیت‌های آن تأمین می‌شود. در کشور متأسفانه اهمیت اقتصادی سواحل کشور جایگاه لازم خود را نداشته و نقش آنها در تولید ناخالص داخلی زیر سی درصد است. با توجه به این موضوع لازم است بعد اقتصادی بهره‌گیری از سواحل در کشور تقویت شود و در چارچوب دریا محوری اقتصاد کشور بیش از گذشته به اقتصاد سواحل وابسته شود. ترکیب فعالیت اقتصادی سواحل با فعالیت‌های مناطق داخلی کشور می‌تواند در شکل منطقی گسترش یابد و رونق اقتصادی را به دنبال داشته باشد.

ابعاد اجتماعی و فرهنگی: ابعاد اجتماعی و فرهنگی سواحل از گذشته‌های دور به صورت یم اکوسیستم فرهنگی خود را نشان داده است (Hofmeeter and et al, 2012) مناطق ساحلی از زمان‌های گذشته به‌عنوان دروازه ورودی کشورهای مستقر در سواحل بوده و به همین دلیل فرهنگ‌های مختلف از این طریق وارد کشورها می‌شده است. مهاجرت گروه کثیری از آفریقا به کشور از طریق سواحل جنوبی صورت گرفته است که در انتقال فرهنگ آفریقا بسیار مؤثر بوده و پس از گذشت سالیان متمادی هنوز هم نمادهای آن در کشور به چشم می‌خورد. علاوه بر ابعاد فرهنگی، سواحل کشور به‌عنوان قطب‌های جمعیتی نیز نمود خاصی داشته و سواحل می‌توانند قابلیت جذب جمعیت زیادی را داشته باشند که در حال حاضر این جمعیت بسیار کم و در حدود پنج میلیون نفر است که در پرتو سیاست‌های دریا محوری می‌توان انتظار داشت این

جمعیت به بیست درصد جمعیت کشور نیز افزایش یابد. به طور مسلم این افزایش در سایه تأمین منابع آب مورد نیاز از دریاها امکان‌پذیر بوده و به‌طور کلی سواحل کشور در انتقال جمعیت به سواحل کشور بسیار مهم بوده و در برابر انتقال آب دریاها به داخل خشکی می‌تواند مطرح گردد.

ابعاد زیست‌محیطی: به دلیل فعالیت‌های گسترده صنعتی، کشاورزی و گردشگری در سواحل این مناطق دارای انبوهی از مشکلات زیست‌محیطی هستند که اقدامات صورت گرفته در آنها برای رفع این مشکلات با توجه به پیچیدگی و مشکلات زیاد این مناطق خیلی موفق عمل نکرده است. یکی از مسایل مهم امروز پایش مناطق ساحلی در راستای برنامه‌ریزی آمایش فضایی دریایی است (Van Den Burg and et al, 2023). تعیین مناطق حساس زیست‌محیطی از دیگر فعالیت‌ها در این زمینه است (Kuismanen and et al, 2023). با توجه به این موضوع بعد زیست‌محیطی از ابعاد مهم پیشرفت دریا محوری بوده و هرگونه اقدام توسعه‌ای در این مناطق باید با توجه به این بعد از سواحل باشد. شاید ارائه طرح‌های زیست‌محیطی در جهت حفاظت و احیاء اکوسیستم‌های ساحلی در پیشرفت دریا محوری همواره به‌عنوان یک رکن مهم تلقی گردد و به صورت جدی مورد توجه باشد. شایان ذکر است که برای بررسی پایداری در ابعاد زیست‌محیطی از شاخص‌های زیادی استفاده می‌شود (Schernewski and et al, 2014).

ابعاد امنیتی: سواحل همواره به دلیل امکان نفوذ گسترده عوامل خارجی از بعد امنیتی مختلفی برخوردار است. با توجه به اینکه مرزهای کشور همه در قلمرو مرزهای کشور نیز قرار می‌گیرند لاجرم به دلیل ارتباط مستقیم مرز با امنیت (Andalib and Motawef, 2009) مورد توجه خاصی است. استقرار نیروهای دریایی با ترکیب‌های مختلف و همچنین حفاظت از خطوط کشتیرانی و صیادی و در عین حال فعالیت‌های قاچاق که به طور گسترده و پنهانی در این مناطق وجود دارد همه موضوعاتی است که توجه به ابعاد امنیتی و نظامی این مناطق را توجیه می‌کند. در سیاست‌های دریا محوری برای استقرار فعالیت‌های اقتصادی و استقرار جمعیتی همواره باید مدنظر باشد.

ابعاد کالبدی: ساختارهای فیزیکی سکونتگاه‌های شهری و روستایی در کنار بافت شهری و روستایی در مناطق ساحلی غالباً انعکاس دهنده ویژگی‌های محیطی و اقلیمی و درعین حال فرهنگ این مناطق است. همچنین زیرساخت‌ها از ابعاد مهم جنبه کالبدی برنامه‌ریزی محسوب می‌شود. در سواحل شمال و جنوب کشور معماری ساختمان‌ها با توجه به این موضوعات شکل گرفته و نمود خاصی یافته است. برای مثال در سواحل جنوب استفاده از بادگیر در جهت وزش باد و ساختار گنبدی شکل سقف ساختمان‌ها و یا ساخت آبنبارها و یا برکه‌ها برای ذخیره آب‌های جاری مرسوم بوده است. همه این ویژگی‌های در سیاست‌های دریا محوری همواره مورد توجه قرار گیرد. با توجه به وجود فرهنگ غنی کشور در این زمینه به نظر می‌رسد توجه به ابعاد مختلف کالبدی در سیاست دریا محور امری لازم و ضروری است.

۵. نتیجه‌گیری

مروری بر آنچه گذشت نشان می‌دهد دریا محوری در کشور از گذشته‌های دور تاکنون وجود داشته ولی هنوز نتوانسته جایگاه واقعی خود را پیدا کند. به طور مسلم توجه به اصول و ابعاد دریا محوری در سیاست کلان برنامه‌ریزی در کشور می‌تواند در جهت استفاده هرچه بیشتر از قابلیت‌های این مناطق بسیار مؤثر باشد. موضوعی که تا کنون آن‌طور که باید و شاید مورد توجه نبوده است و امید است با اتخاذ سیاست‌های مناسب تقویت و به جایگاه واقعی خود دست یابد.

۶. قدردانی

این مقاله با حمایت مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نگارش یافته است که بدین وسیله از مرکز مذکور تشکر و قدردانی می‌شود.

References

1. Al-Havirdi Zadeh, R (2018). Explanation of geographical and territorial factors in the country's sea power. *Geopolitics Quarterly*, Vol 15, No 3, pp. 122-155. **[In Persian]**
2. Al-Havirdi Zadeh, R (2022). Review and evaluation of sea power theories and presentation of a theoretical model. *Geopolitics Quarterly*, Vol 19, No 3, pp. 116-154. **[In Persian]**
3. Amiri, A (2019). Explaining the role of the navy in the maritime power of the Islamic Republic of Iran. *Geopolitics Quarterly*, Vol 16, No 1, pp. 138-182. **[In Persian]**
4. Andalib, A; Motawaf, S (2009). An approach to the spatial planning: the examination of mutual effects on development and security in border regions; case study: Khuzestan, Iran, 1979-2009. *Geopolitics Quarterly*, Vol 5, No 3, pp 134-159.
5. Cambridge Dictionary, 2023, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>.
6. Hawan, K (2008). Navigare Necesses Est! Maritimity and the Prospect of a Korean Blue Water Navy. *Geopolitics Quarterly*, Vol 3, No 4, pp 99-113.
7. Hofmeester, C; Bishop, B; Stocker, L; Syme, G (2012). Social cultural influences on current and future coastal governs. *Futures*, Vol 44, No. 8, pp 719-729.
8. Kalantari, K; Abdulzadeh, G (2013). Spatial planning and land preparation. Farhang Saba publisher. **[In Persian]**
9. Karami Khaniki, A (2004). Iranian Coast, Ministry of Jihad-e-Agriculture Publications.
10. Klarin, T (2018). The concept of sustainable development: from its beginning to the contemporary issues. *Zagreb international review of economics & business*, Vol 21, No 1, pp 67-94.
11. Koltat, D (1999). Natural Geography of Seas and Coasts. translated by Dr. Mohammad Reza Tharvati, Samt Publications. **[In Persian]**
12. Kuismanen, L; Elina, M. J; Virtanen, A; Lappalainen, J; Kurvinen, L; Blankett, P; Viitasalo, M (2023). Identifying ecologically valuable marine areas to support conservation and spatial planning at scales relevant for decision making. *Marine Policy*, Vol 158, No 105890, pp. 1-11.
13. Ramieri, E; Bocci, M; Brigolin, D; Campostrini, P; Carella, F; Fadini A; Farella, G; Gissi, E; Madeddu, F; Menegon, S; Monaco, R; Musco, F; Soffietti, F; Barberi, L; Barbanti, A (2024). Designing and implementing a multi-scalar approach to Maritime Spatial Planning: The case study of Italy. *Marine Policy*, Vol 159, No. 1015911, pp. 1-15.
14. Ruknuddin Eftekhari, A.R; Badri, S.A; Sejasi Qeidari, H (2013), Theoretical foundations of physical planning of rural areas, Islamic Revolution Housing

Foundation publications. **[In Persian]**

15. Scherneski, G; Schonwald, S; Katarzyte, M (2014). Application and evaluation of an indicator set to measure and promote sustainable development in coastal areas. *Ocean & Coast Management*, Vol 101. pp 2-13
16. Stopford, M (2009). *Maritime Economics*. Routledge Publisher..
17. Van, D. B; Skirtun, M; Van Der Valk, O; Rossi Cervi, W; Selnes, T; Neumann, T; Stenmann, J; Arora, G; Roebeling, P; (2023). Monitoring and evaluation of maritime spatial planning – A review of accumulated practice and guidance for future action, *Marin Policy*, Vol 150, No 100529, pp. 1-11.

COPYRIGHTS

©2023 by the authors. Published by the Iranian Association of Geopolitics. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی